

ЩЕРБАН ТЕТЯНА ДМИТРІВНА

*Д.психол.н., професор
ректор Мукачівського
державного університету
м. Мукачево, Україна*

СПІЛКУВАННЯ ТА САМОСВІДОМОСТЬ ПЕДАГОГА

Пріоритетною проблемою психології є дослідження умов і факторів успішного розвитку вчителя. Саме у цьому напрямку, як засвідчує сьогоденна практика, відчувається дефіцит досліджень. Актуальність представленого дослідження обумовлено необхідністю більш ґрунтовного вивчення процесу формування самосвідомості фахівців-педагогів. Таким чином, утворено предмет дослідження педагогічної психології – процес формування уявлення вчителів про себе та самосвідомість. Мета дослідження – виокремити деякі психологічні особливості процесу формування самосвідомості вчителя.

Монологічний стиль спілкування або тенденцію до його розвитку в учителів, можна розглядати як прояв певних захисних стратегій, спрямованих на збереження існуючих уявлень про себе та своєї самооцінки Я-концепції, під якою слід розуміти когнітивну систему, яка виконує функції регуляції поведінки у відповідних умовах. Дана теза підтверджується дослідженнями Б. В. Зейгарник [1], де переконливо доведено нерозривний зв'язок між деформацією особистісних установок і мотивів та деформаціями діяльності людини, підкреслюється, що прояв на неусвідомленому рівні захисту призводить до деформації реальних вчинків людини, до порушення гармонійних зв'язків між цілями поведінки та ситуацією. Таким чином, механізми психологічного захисту забезпечують суб'єкту відчуття власної цілісності та ідентичності, але досягається це

шляхом деформацій механізмів свідомості, що веде до об'єктивної деформації поведінки людини та її взаємостосунків з іншими людьми. Проявляється це передусім у стилі спілкування, який є теоретичним і операціональним конструктором, що забезпечує єдність мотиваційного і інструментального аспектів діяльності.

У досліджуваному нами випадку, механізми психологічного захисту деформують процес відображення вчителями педагогічних ситуацій та учнів, не лише призводять до постійного самовиправдання своїх дій та звинувачень на адресу учнів, але й до «сліпоти» та «глухоти» по відношенню до учнів у зв'язку з високим рівнем концентрації уваги на собі.

Проведено серію експериментальних занять. На перших та останніх заняттях слухачі заповнювали тест «20 висловлювань». На кінець циклу занять результати тесту «20 висловлювань» суттєво змінилися. Зросла кількість самохарактеристик (середнє значення останніх зросло від 6 до 17). Показники індивідуальних «локусних балів», які вказують на соціальну ідентичність, зросли від 1,6 до 7,5. Якщо у першій серії експерименту послідовність об'єктивних і суб'єктивних самохарактеристик порушувалася всіма респондентами, то в другій – лише 20,0%.

По суті, мова йде про зростання ідентифікації власного Я з своєю професійною та соціальною роллю (Я виступає як результат інтеріоризації індивідуальної позиції в соціальній і професійній структурі), розширення поля особистісної структури і наступну інтеграцію на більш високому рівні розвитку [2].

Опосередковано про це ж свідчать і результати обговорення власних даних особистісних тестів, яке широко практикувалося під час занять. Так, приміром, на перших заняттях домінуючими у слухачів були такі стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях (використовувалася методика Томаса;

дані перевірялися включеним спостереженням за поведінкою учителів при виконанні поставлених завдань у ході занять): суперництво, змагання – 9,1; ухиляння – 8,2; пристосування – 7,1. Показово, що вкрай нерозвиненими виявилися такі стратегії, як пошук компромісу (4,2) і співробітництво (2,1).

Заслужують на увагу дані одержані стосовно динаміки рівня тривожності. Загальна тенденція така: дезінтеграція (позитивна) особистісних структур призводить до певного зростання рівня тривожності з наступним (відповідно до подальшої інтеграції особистості на більш високому рівні розвитку) зниженням відносно до початкового стану. Так, за методикою Тейлора (дані перевірялися результатами аналізу проєктивних методик – малюнок дерева, автопортрет у вигляді міфічної істоти тощо), високий і дуже високий рівень тривожності на початку занять був притаманний 75,0 слухачів, а на кінець циклу – лише 15,0%. Зрозуміло, ми не вважаємо, що це кінцевий результат (і навіть не розцінюємо його як дуже стійкий), повернення до звичайних умов життя і педагогічної діяльності, скоріше всього знову можуть спричинити зростання рівня особистісної тривожності, але позитивним уже є і те, що розсіювання ілюзорних уявлень про себе та свій образ в очах інших з наступними конструктивними змінами особистісної структури у поєднанні з оволодінням навичками саморегуляції призводить до більш продуктивної адаптації особистості до виникаючих ситуацій.

Узагальнюючи наведені факти, зробимо висновок: активна участь в описаній вище схемі роботи сприяє розширенню поля усвідомлення учителями своєї особистості, розсіюванню ілюзорних уявлень про себе та свій образ в очах інших людей (у тому числі і учнів), що, у свою чергу, призводить до позитивної дезінтеграції цілісності особистісної структури, яка забезпечувалася передусім механізмами психологічного захисту: наступні дії самоаналізу, самоусвідомлення та самовдосконалення

забезпечують подальшу інтеграцію особистості на більш високому рівні розвитку.

Література:

1. Зейгарник Б. В. К вопросу о механизмах развития личности / Б. В. Зейгарник // Вестник Моск. ун-та. Сер. Психология. – 1979.

2. Яценко Т. С. Активное социально - психологическое обучение: теория, практика, обучение / Т. С. Яценко, Кміт Я.М., Олексієнко Б.М. // Хмельницький: НАПВУ, М.: СИП РИА. – 2002. – 791 с.

3. Яценко Т. С. Проблема дослідження несвідомої сфери психіки суб'єкта / Т. С. Яценко // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 7. – С. 10-16.